

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ
МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ІДІОМАТИЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ «ЛЮДИНА» –
“HUMAN BEING” В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0359-ап
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041 Германські мови
та літератури (переклад включно)
освітньо-професійної програми
Переклад (англійська)
Антоненко Оксана Василівна

Керівник д.ф.н., доц. Шевченко О. І.
Рецензент к.ф.н., доц. Андрєєва І. О.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології
Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови
Освітній рівень магістр
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно) – перша англійська
Освітньо-професійна програма Переклад (англійський)

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В. о. завідувача кафедри теорії
та практики перекладу з
англійської мови**

Запольських С.П. _____

« ____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

АНТОНЕНКО ОКСАНІ ВАСИЛІВНІ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проекту) «Ідіоматичні одиниці з компонентом «людина» – “human being” в англійській та українській мовах: порівняльний і перекладацький аспект»

керівник кваліфікаційної роботи (проекту) Шевченко Олександр Іванович д.ф.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «23» квітня 2020 року № 483 – с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проекту) 1 грудня 2020р.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проекту) теоретичні засади вивчення англомовних ідіом у сучасному мовознавстві, типологія та класифікація фразеологічних одиниць, теоретичні засади значення фразеологічних одиниць у зіставному аспекті, теоретичні засади англійської ідеомастики у перекладацькому аспекті, англо-українські словники фразеологізмів та ідіом

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1) дослідити семантичну класифікацію ідіоматичних одиниць з соматичним компонентом, 2) дослідити адекватні прийоми перекладу ідіоматичних одиниць з соматичним компонентом

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Шевченко О. І., д.ф.н., доц.	09.06.2020	09.06.2020
Розділ 1	Шевченко О. І., д.ф.н., доц.	02.09.2020	02.09.2020
Розділ 2	Шевченко О. І., д.ф.н., доц.	01.10.2020	01.10.2020
Висновки	Шевченко О. І., д.ф.н., доц.	20.10.2020	20.10.2020

6. Дата видачі завдання 04.02.2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	лютий – квітень 2020	виконано
2	Добір фактичного матеріалу	травень 2020	виконано
3	Написання вступу	червень 2020	виконано
4	Написання теоретичного розділу	вересень 2020	виконано
5	Написання практичного розділу	жовтень 2020	виконано
6	Формулювання висновків	жовтень 2020	виконано
7	Проходження нормоконтролю	листопад 2020	виконано
8	Одержання відгуку та рецензії	листопад-грудень 2020	виконано
9	Захист	грудень 2020	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант

_____ (підпис) О. В. Антоненко
(ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту)

_____ (підпис) О. І. Шевченко
(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

_____ (підпис) В. В. Погонець
(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 49 сторінок, 49 джерел.

Об’єктом дослідження є ідіоматичні одиниці, у структурі яких присутній соматичний компонент.

Мета роботи полягає у аналізі ідіом з компонентом “human being” у системі англійської та української, розкритті їх структурно-семантичних особливостей та виявленні способів їх перекладу.

Теоретико-методологічні засади: дослідження ідіоматики та ідіом, а також питання адекватності перекладу ідіоматичних одиниць західними та вітчизняними мовознавцями та лінгвістами: В. Виноградов, Н. Шанський, А. Кунін, Н. Амосова, Л. Сміт, Ш. Баллі, Р. Спіерс.

Отримані результати: для адекватного перекладу ідіоматичної одиниці перекладачеві необхідно враховувати і по можливості повністю передати всі її компоненти, а саме: образний, наочний, емоційний, стилістичний і національно-етнічний. Найбільші труднощі для перекладу становлять англійські ідіоматичні одиниці, що не мають еквівалентів в українській мові. Для їх передачі використовуються прийоми лексичного, контекстуального, описового перекладу та калькування. При цьому перекладач повинен намагатися за можливості зберегти образний характер вихідної одиниці. В результаті зіставлення англійських та українських ідіом з соматичним компонентом було використано такі способи перекладу: переклад фразеологічним еквівалентом, фразеологічним аналогом, описовим, лексичним перекладом, контекстуальними замінами та калькуванням, але найкращим способом перекладу образної фразеології, без сумніву, є використання відповідного фразеологізму в рідній мові. Застосування цього способу перекладу забезпечує не тільки передачу змісту, але й відтворення образності та експресивності англійського виразу.

Ключові слова: *фразеологія, ідіоматична одиниця, соматизм, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, лексичний переклад, описовий переклад, контекстуальна заміна*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ІДИОМ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	6
1.1 Поняття про ідіоми у мовознавстві.....	6
1.2 Принципи класифікації фразеологічних одиниць.....	9
1.3 Особливості англійської ідеоматики у перекладацькому аспекті.....	16
1.4 Значення фразеологічних одиниць у зіставному аспекті.....	20
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2 ПЕРЕКЛАД ІДИМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ КОМПОНЕНТОМ «ЛЮДИНА» – “HUMAN BEING”	25
2.1 Соматизми у фразеології.....	25
2.2 Семантичні особливості соматичних ідіоматичних одиниць.....	27
2.3 Адекватні способи перекладу ідіом з соматичним компонентом.....	33
2.3.1 Фразеологічний переклад.....	36
2.3.2 Нефразеологічний переклад.....	38
Висновки до другого розділу.....	41
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Сучасний етап в розвитку фразеології як лінгвістичної дисципліни характеризується особливою увагою до питань семантики фразеологічних одиниць. Фразеологія важлива для вивчення семантичних процесів, пов'язаних з розвитком системи значень слів, народженням нових знаків, процесів, що сприяють вдосконаленню нашої компетенції при вивченні функціонування мовної системи. Все це свідчить про важливість та необхідність вивчення цієї частини лексикону.

Одним із найважливіших питань сучасного перекладознавства є вирішення проблеми перекладної адекватності, співвідношення смислу вихідного та цільового текстів і мовленнєвих засобів, які виражають цей смисл.

У межах цих проблем значної ваги набуває питання про відтворення значень ідіоматичних одиниць.

Незважаючи на те, що ідіоматичні одиниці широко застосовуються в усному і писемному мовленні (художній літературі, публіцистиці, тощо), їх переклад та структурно-семантичні особливості є недостатньо вивченими.

Ідіоми та фразеологізми завжди привертали увагу лінгвістів (за рубежом – Ш. Баллі, Л. П. Сміт, Р. Спіерс, Я. Рецкер; у вітчизняній лінгвістиці – В. Виноградов, М. Шанський, Н. М. Амосова, В. Архангельський, А. Кунін, В. М. Телія, І. Анічков, О. Смирницький, О. Селіванова та ін.). Їхні дослідження разом із дослідженнями перекладознавців інших країн є міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

Вивчення ідіоматичних одиниць з компонентом «людина» як окремої групи фразеології, яким присвячене це дослідження, представляє новий аспект вивчення даних одиниць мови.

Антропоцентризм фразеології - це спрямованість стійких одиниць на позначення світу людини. При цьому важливу роль у номінаційних процесах предметного світу належить соматизмам - фразеологічним одиницям з

назвами частин людського тіла. Унікальність людини, з мовного погляду, не лише в її інтелектуальних або душевних якостях, але й у особливостях її будови та у функціях частин тіла, які нерозривно пов'язані з цими якостями. Саме фразеологізми з соматичними компонентами вносять у художні тексти колорит національного гумору, іронії, сарказму.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що у теперішній час назріла теоретична та практична необхідність у зіставленні конкретних мовних одиниць у конкретних мовних парах. Робота представляє виключну важливість для науки перекладу, оскільки фразеологізми займають чи не найперше місце за складністю перекладу.

Наукова новизна результатів проведеного дослідження полягає в тому, що виконувалося досить актуальне завдання встановлення, опису та пояснення прийомів відтворення ідіоматичних одиниць в англо-українському перекладі.

Об'єктом дослідження є ідіоматичні одиниці, у структурі яких присутній соматичний компонент.

Предметом є структурно-семантична класифікація, порівняльний і перекладацький аспект ідіоматичних одиниць.

Мета нашої роботи полягає у аналізі ідіом з компонентом “human being” у системі англійської та української, розкритті їх структурно-семантичних особливостей та виявленні способів їх перекладу.

У ході дослідження ми ставили такі **завдання**:

- формування теоретичних засад вивчення ідіом та їх переклад;
- виявити корпус фразеологічних одиниць з компонентом “human being” у англійській та українській мовах;
- дослідити семантику фразеологізмів;
- розглянути способи перекладу фразеологічних одиниць;
- розкрити основні проблеми, пов'язані з перекладом фразеологізмів.

Матеріалом дослідження стали понад 150 ідіоматичних одиниць з соматичним компонентом, виділених з одномовних і двомовних, етимологічних, лінгвокраїнознавчих, словників фразеологізмів

У дослідженні використані наступні **методи**: метод порівняльно-перекладознавчого аналізу, метод зіставлення, описовий метод, метод компонентного аналізу, метод загальної вибірки.

Практичне значення полягає в тому, що результати та систематизований матеріал, отримані в ході даного дослідження, можуть бути використані в теоретичному курсі лексикології, теорії і практики перекладу.

Структура: робота складається зі вступу, основної частини, що включає два розділи, висновків та списку використаної літератури.

У **першому розділі** даної роботи робиться спроба надати оцінку сучасному стану наукових досліджень у галузі ідіоматики. Зазначається, що у вітчизняній лінгвістиці мовознавці є здебільшого послідовниками так званого вузького розуміння фразеологічних одиниць, згідно з традиціями, започаткованими вченим В. Виноградовим, в той час, як британські та американські лінгвісти віддають перевагу широкому підходу, вносячи до складу ідіом такі одиниці, як приказки, прислів'я, крилаті вирази тощо.

У **другому розділі** дипломної роботи ми розглянули семантичні групи соматизмів, функції соматизмів у пізнанні картини світу, розкрили зміст поняття «соматизм», та відібрали методи перекладу, що найкраще передають значення ідіом.

Загальна кількість сторінок 49, кількість використаних джерел 49.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ІДИОМ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Поняття про ідіоми у мовознавстві

Термін «ідіома» (гр. *ídīōta* — особливість, самобутній вираз). Стійкий неподільний зворот мови, що передає єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів. Ідіоми властиві лише одній мові і здебільшого не перекладаються іншими мовами [Ганич 1985, с. 89].

Які мовні одиниці входять до сфери компетенції фразеології є одним із спірних питань лінгвістики. Термін «ідіоми» вперше був введений англійським лінгвістом Л. П. Смітом. Він писав, що слово “*idiom*” використовується в англійській мові для позначення французького терміна “*idioisme*”, а саме: для позначення граматичної структури сполучень, характерних для англійської мови, хоча дуже часто значення цих поєднань неможливо пояснити з граматичної і логічної точки зору, та термін «фразеологічна одиниця», що позначає особливу групу словосполучень, був введений радянськими лінгвістами.

Однією з основних особливостей фразеологічних одиниць, яка відрізняє їх від вільних словосполучень, є ідіоматичність. Саме через цю характеристику загальне значення фразеологізму не дорівнює сумарному значенню його компонентів, часто це значення не має нічого спільного із значеннями слів, які входять до нього: *to show white feather* – «бути боягузом». У фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент, тому їх не можна

перекладати дослівно, оскільки у багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення. Це все та ряд інших факторів призводить до того, що фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові. А складність перекладу полягає у тому, що перекладач повинен уміти підшукати відповідний український варіант.

В. В. Виноградов виділив три типи фразеологізмів: 1. Фразеологічні зрощення або ідіоми – немотивовані одиниці, які виступають як еквіваленти слів: *to go between* – «бути посередником», *a quiet wedding* – «негучне весілля», *to be dead with cold* – «промерзнути до кісток». 2. Фразеологічні єдності – мотивовані одиниці з єдиним цілісним значенням, яке виникає із злиття значень лексичних компонентів: *horn of plenty* – «повна чаша», *to rise to the occasion* – «бути на висоті», *to do somebody proud* – «надавати честь комусь». 3. Фразеологічні сполучення – звороти, в яких у одного з компонентів фразеологічно пов'язане значення, яке виявляється лише у зв'язку з чітко визначеним колом понять та їх мовних значень. Наприклад: набирати страху, давитися зі сміху [Виноградов 2001, с. 67]. До трьох типів фразеологічних одиниць Н. М. Шанський [Шанский 1985, с. 143] додав ще один – фразеологічні вирази: *To share one's last shirt with somebody* – «поділитися останньою сорочкою». *If you run after two hares, you will catch neither* – «якщо поженешся за двома зайцями, жодного не спіймаєш».

Виділяються два основні погляди на ідіоматичні одиниці – так звані «широкий підхід» та «вузький підхід» до ідіом. Представники широкого підходу, відносять до сфери фразеології всі стійкі сполучення слів незалежно від семантичних перетворень їхніх компонентів. Прикладом такого "широкого" розуміння обсягу та складу фразеології може служити точка зору В. Л. Архангельського, О. С. Ахманової, Н. М. Шанського. Представники вузького підходу вважають, що фразеологізмами є стійкі словосполучення, яким властивий хоча б один компонент, який зазнав семантичних змін. У вітчизняній лінгвістиці мовознавці є здебільшого послідовниками «вузького»

розуміння ідіоматичних одиниць, згідно з традиціями, започаткованими радянським вченим В. Виноградовим. А в британському та американському мовознавстві більшу популярність має «широкий підхід» до проблеми ідіоми.

До складу ідіом західні лінгвісти відносять не лише фразеологізми усіх типів, а навіть і паремії - приказки, прислів'я, крилаті вислови, цитати тощо. "Every language has phrases or sentences that cannot be translated literally. Many clichés, proverbs, slang phrases, phrasal verbs, and common sayings offer this kind of problem. A phrase or sentence of this type is usually said to be idiomatic. This Dictionary is a collection of the idiomatic phrases and sentences that occur frequently in American English" [Richard A. Spears 1991, с. 7] - так у своїй передмові до «Словника американських ідіом» пояснював вибірку ідіом для даного видання Річард Спієрс. Тобто ми можемо прослідкувати значне розширення поняття «ідіоми» порівняно з радянським вченим В. В. Виноградовим, так як до складу ідіом віднесені не лише словосполучення, а й речення різного характеру: кліше, прислів'я, сленгові фрази, мовленнєві штампи, які об'єднує одна спільна риса: їхня ідіоматичність.

В нашій роботі ми будемо використовувати термін «ідіома» або «ідіоматична одиниця», маючи на увазі фразеологічну одиницю мови, для якої характерна стійкість, відтворюваність та немотивованість значення, тобто зміст якої не дорівнює сумі значень слів-складників. Таким чином, поняття «фразеологія» та «ідіоматика» перехрещуються, але не суперечать одне одному. Ми пропонуємо розрізняти фразеологічні одиниці ідіоматичного і неідіоматичного характеру, оскільки не всі фразеологізми є ідіомами. З іншого боку, ідіоматика виходить за межі фразеології. Ідіоматичні одиниці існують як на рівнях речення і словосполучення, так і на рівні слова. Поява ідіоматичних одиниць зумовлена потребою дати конкретну і образно-емоційну оцінку предметам та явищам, які вже мають вербальну форму вираження. Постійне суміщення значення прототипу ідіоматичних одиниць та їх ідіоматичного значення спричиняє, з одного боку, ускладненість смислової структури, а з

іншого – її образність і, як наслідок, здатність виконувати експресивну функцію [Александрова 2006, с. 20].

1.2 Принципи класифікації фразеологічних одиниць

Початок формування фразеології як науки припадає на кінець XVIII – початок XIX століття, хоча витoki даної лінгвістичної дисципліни спостерігаємо значно раніше. Стійкі словосполучення уже давно привертали увагу дослідників. Існують різні підходи щодо принципів класифікації фразеологізмів: структурно-семантичний, граматичний, функціонально-стилістичний, генетичний, тематичний та інші.

Вперше термін “phraseologie” в значенні «розділ стилістики, який вивчає пов’язані словосполучення» - був введений у науку швейцарським стилістом французького походження Шарлем де Баллі [Балл 1961, с. 5].

Ш. Баллі вважається родоначальником теорії фразеології, оскільки вперше систематизував поєднання слів в своїй книзі «Французька стилістика», в яку він включив розділ про фразеологію. В своїх працях він виділяв чотири типи словосполучень [Баллі 1961, с. 8]:

1. Вільні словосполучення.
2. Звичні сполучення.
3. Фразеологічні ряди.
4. Фразеологічна єдність.

В подальшому, Баллі переглянув свою концепцію і дійшов висновку, що звичні сполучення і фразеологічні ряди є лише проміжними типами. Науковець виділив тільки дві основні групи сполучень:

1. Вільні сполучення.

2. Фразеологічні єдності, тобто словосполучення, компоненти яких, постійно вживаючись в цих поєднаннях для вираження однієї і тієї ж думки, втратили будь-яке самостійне значення.

А ось у вітчизняному мовознавстві найбільш поширеною та популярною є структурно-семантична класифікація В. В. Виноградова. Академік Виноградов продовжив вивчення та дослідження фразеології і зробив великий внесок у розвиток лінгвістики, зокрема у вченнях про сталі вирази мови. Він визначає три типи фразеологізмів:

Фразеологічні єдності – це такі стійкі поєднання слів, в яких за наявності загального переносного значення зберігаються ознаки семантичної нарізності компонентів. Наприклад: a black sheep – «паршива вівця»; to rise the occasion – «бути на висоті»; one`s place in the sun – «місце під сонцем»; to do somebody proud – «надавати честь комусь»; to put a spoke in somebody`s wheel – «вставляти комусь палиці в колеса»; to spill the beans – «видати секрет»; to burn bridges – «спалювати мости»; to throw dust into smb.`s eyes – «заговорювати зуби»; to throw mud at smb. – «поливати гряззю»; to be narrow in the shoulders – «не розуміти жартів»; to paint the devil blacker than he is – «згущувати фарби»; to paint the lily – «підфарбувати колір лілії, намагатися поліпшити або прикрасити що-небудь, що не потребує удосконалення». Фразеологічні єдності деякою мірою зближуються із фразеологічними зрощеннями своєю образністю, метафоричністю. Але, на відміну, від фразеологічних зрощень, де зміст розкривається лише діяхронічно, у фразеологічних єдностях образність зрозуміла вживанням сучасної мови. Для того, щоб зрозуміти фразеологічний зворот, слід сприймати його компоненти в переносному значенні.

Наведемо характерні ознаки фразеологічних єдностей:

- можливість збігу з існуючими словосполученнями (пор.: to throw dust into smb. 's eyes, to be narrow in the shoulders, to burn one's fingers, to burn bridges);
- збереження значення окремих компонентів (to put a spoke in smb.'s wheel);
- неможливість заміни одних компонентів іншими (to hold one's cards close to one's chest);
- емоційно-експресивна забарвленість (to throw dust into smb. 's eyes, to paint the devil blacker than he is);
- наявність синонімів із словами або іншими фразеологізмами (to gild refined gold = to paint the lily).

Фразеологічні сполучення – це стійкі звороти, до складу яких входять слова з вільним та фразеологічно пов'язаним значенням, наприклад: baking weather – «спека», ticklish question – «делікатне питання», a bosom friend – «нерозлучний друг», а pitched battle – «запекла сутичка», Adam's apple – «Адамове яблуко», а Sisyphean labor – «Сізіфова праця», rack one's brains – «сушити голову» (посилено думати, згадувати), to pay attention to smb. – «звернути на кого-небудь увагу».

Характерними ознаками фразеологічних сполук (поєднань) є наступні:

- допущення варіантності одного з компонентів (a bosom friend – нерозлучний друг, а bosom buddy – нерозлучний приятель);
- можливість синонімічної заміни стрижневого слова (a pitched battle – «запекла сутичка», а fierce battle – «люта сутичка»);
- можливість включення визначень (he frowned his thick eyebrows – він насунив густі брови);
- можливість перестановки компонентів (a Sisyphean labor – «Сізіфова праця», а labor of Sisyphus – «праця Сізіфа»);

- обов'язковість вільного вживання одного з компонентів і зв'язаність вживання іншого (a bosom friend – «нерозлучний друг»: нерозлучним не може бути ворог або хто-небудь інший).

Фразеологічні зрощення або ідіоми – це абсолютно неподільні, стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення складових їх слів, наприклад: to kick the bucket (розм.) – «загнутися, померти»; to rain cats and dogs – «лити як з відра» (про дощ); to be all thumbs – «бути невмілим», незграбним; to go between – «бути посередником», to pull one`s leg – «обманювати, хитрувати»; to get down to something – «братися за щось, починати займатися чимось»; to kiss the hare`s foot – «спізнюватися»; to turn the tables – «різко змінити ситуацію». Фразеологічні зрощення з'явилися на базі переносних значень їх компонентів, які перестали бути зрозумілими в сучасній англійській мові. Фразеологічні зрощення володіють рядом характерних ознак, а саме: а) вони можуть включати некротизми – слова, які ніде, окрім даного зрощення, не вживаються; б) архаїзми також можуть входити до складу зрощень; в) зрощення фразеологізмів синтаксично нероздільні; г) в більшості випадків в них неможлива перестановка компонентів; д) вони не мають у своєму складі додаткових слів.

Як бачимо, ця класифікація точніше відображає типи фразеологізмів, ніж у Ш. Баллі [Баллі 1961]. Однак, вона також не має єдиного принципу побудови. Виділені вченим три групи показують, що між фразеологічними зрощеннями та єдностями, з одного боку, та фразеологічними сполученнями, з іншого, існує різниця, зумовлена різним характером їх стійкості. Фразеологічні одиниці двох перших груп характеризуються ступенем мотивованості, третя – структурною ознакою. Класифікація, запропонована В. Виноградовим, тривалий час займала панівне становище в дослідженні фразеології і застосовувалася найчастіше без будь-яких змін до вивчення сталих сполук не лише російської мови, на матеріалі якої була створена, а й інших мов.

Професор Н. М. Шанський розвинув класифікацію академіка В. В. Виноградова і виділив четвертий тип фразеологічних одиниць – так звані «фразеологічні вирази» – стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються із слів з вільним номінативним значенням і семантично подільні. Їх єдина особливість – відтворюваність – вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою [Шанский, 1985]. До складу фразеологічних виразів включають численні англійські прислів'я та приказки, які вживаються в прямому значенні, не мають образного сенсу: *live and learn* – «вік живи, вік учись»; *better untaught than ill taught* – «краще бути невченим, ніж неправильно вченим»; *many men, many mind* – «скільки голів, стільки й умів»; *easier said than done* – «легше сказати, ніж зробити»; *nothing is impossible to a willing heart* – «хто хоче, той доб'ється».

Та були й такі вчені, які відмітили відсутність у побудові класифікації В. Виноградова єдиного принципу. Так, Н. Амосова стверджувала, що фразеологічні зрощення та єдності розрізняються за ступенем вмотивованості, тобто можливості чи неможливості вивести значення фразеологізму із значень їхніх компонентів, а фразеологічні сполучення – за ступенем обмеженої сполучуваності фіксованого компонента в певному значенні. Перші два типи характеризуються фіксованим складом компонентів, а третій – обмеженою їх сполучуваністю [Амосова, 1963, с. 82].

У науковця І. Анічкова був свій погляд на класифікацію фразеологізмів. Лінгвіст розглядав фразеологію як лінгвістичну науку про сполучуваність слів – на противагу синтаксису як науці про сполучуваність словоформ. І. Анічков ідіомами називав будь-які словосполучення – починаючи від вільних і закінчуючи прислів'ями та власне ідіомами.

На відміну від ідей В. Виноградова І. Анічков в основу своєї класифікації поклав структурний принцип, не використовуючи поняття мотивації. У зв'язку з цим науковець виділив три типи словосполучень:

1) словосполучення, які мають у своєму складі одне повнозначне й одне службове слово; 2) поєднання двох повнозначних слів; 3) словосполучення, що складається з трьох і більше повнозначних слів та має структуру речення або сполучення кількох речень. Згідно з такою класифікацією фразеологія в розуміння І. Анічкова виходить за межі цієї науки, бо охоплює цілі фрагменти тексту [Анічков 1997, с. 105].

Керуючись семантичним принципом, І. Анічков припускав виокремлення двох класів фразеологічних одиниць: 1) прислів'я, приказки, кліше; 2) фразеологічні сполучення [Анічков 1997, с. 78–80].

Принципово інший підхід до розподілу фразеологічного матеріалу за групами пропонує О. І. Смирницький. Він акцентує увагу на тому, що головною відмінністю фразеологічних одиниць від слова є їх роздільнооформленість, і бере до уваги семантичні, структурні та функційні характеристики фразеологічних одиниць. Згідно із структурно-семантичними рисами О. І. Смирницький виокремлює «одновершинні» (з одним семантично повнозначним компонентом) та «двовершинні» або «багатовершинні» (з двома або більше семантично повнозначними компонентами) фразеологічні одиниці. За функційною ознакою дослідником виділяються фразеологічні одиниці (стилістично нейтральні стійкі словосполучення, що втратили свою метафоричність) й ідіоми (експресивні засоби мови, які базуються на метафорі) [Смирницький 1956, с. 7–8]. Але у віднесенні мовного матеріалу до фразеологічного складу мов ним не ураховується така ознака фразеологічних одиниць, як стійкість, яка є однією із основних характерних рис фразеологічних одиниць.

На думку Б. О. Ларіна накоплення ідіоматичності відбувається поступово. Вихідним матеріалом для фразеологічних одиниць є вільні мовні звороти, повні за складом та прямі за значенням. Першою умовою утворення ідіоматичних оборотів є втрата реалії, якій відповідає словосполучення у своїй безпосередній номінативній функції. Вирішальним етапом перетворення

звичайного словосполучення в ідіоматичне є його семантичне образне збагачення. Таким чином, лінгвіст підкреслює важливість створення класифікацій фразеологічних одиниць, в основу яких покладено історичний принцип [Ларин 1977].

Також заслуговує уваги класифікація О. В. Куніна, в основу якої покладені структурні і семантичні особливості фразеологізмів та ступінь поєднання компонентів у фразеологізмі. Згідно цієї класифікації фразеологічні одиниці поділяються на чотири класи відповідно до їхньої комунікативної функції, що зумовлюється структурно-семантичними особливостями: 1) номінативні фразеологічні одиниці; 2) номінативно-комунікативні фразеологічні одиниці; 3) фразеологічні одиниці ні номінативного, ні комунікативного характеру; 4) комунікативні фразеологічні одиниці [Кунін 1972г, с. 90-250].

Перший клас це номінативні фразеологічні одиниці. Номінативні фразеологічні одиниці є зворотами, що позначають предмети, явища, дії, стан, якість і т. д. До складу номінативних фразеологічних одиниць входять фраземи та звороти, що мають номінативне значення [Кунін 1972г, с. 90]. О. В. Кунін сюди також відносить словосполучення з одним повнозначним словом (above the salt), сурядні сполучення типу (wear and tear) і звороти з предикативною структурою типу (as the crow flies) і частково предикативні звороти, типу (see how the land lies) [Кунін 1972г, с. 90-166].

Другий клас, номінативно-комунікативний, складається з дієслівних фразеологізмів. Це стійкі дієслівні сполучення, які можуть трансформуватися у реченні при вживанні пасивної форми дієслова. Наприклад to break the ice – the ice is broken – «почати», to beat the drum – the drum is beaten – «хвалитися». Деякі звороти, що складаються з дієслова з прямим додатком трансформуватися не можуть. Наприклад to beat the air – «переливати з порожнього у порожнє», to beat the alarm – «дати сигнал тривоги» [Кунін 1972г, с. 167-168].

Третій клас включає фразеологізми, які складаються з вигуківих сполучень та вигуків, які мають предикативну структуру та переосмислене експресивне значення компонентів: *dog my cats!* – «Прокляття!», *sakes alive!* – «Нічого собі!», *by George!* – «От тобі й на!» [Кунін 1972г, с. 230-231]. Вони виділені в окремий клас на тій основі, що не доведений ні їх номінативний, ні їх комунікативних характер. Четвертий клас це комунікативні фразеологічні одиниці. До комунікативних фразеологічних одиниць належать фразеологізми, які є реченнями, причому не частково предикативними типу *believe that the moon is made of green cheese* – «вірити у небиліці» або *ships that pass in the night* – «випадкові зустрічі», а цілнопредикативними [Кунін 1972г, с. 240]. У цьому класі можна виділити дві групи зворотів: прислів'я (*a great ship asks deep water* – «великому кораблю – велике плавання», *there is no smoke without fire* – «немає диму без вогню») та приказки (*the answer is a lemon* – «негативна відповідь», *the world is a small place* – «світ тісний»).

1.3 Особливості англійської ідеоматики у перекладацькому аспекті

Як ми вже знаємо термін «ідіома» походить від давньогрецького слова «*idiōma*», що означає «особливість, своєрідність». За визначенням О. Селіванової, ідіомами вважаються лише такі «стійкі словосполучки, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок утрати мотиваційних відношень» [Селіванова 2006, с. 173]. Протягом довгого часу у вітчизняному мовознавстві існувала традиція називати ідіоми «фразеологічними зрощеннями». У В. В. Виноградова є ґрунтовна класифікація фразеологічних одиниць, у якій розрізняються три типи фразеологізмів: фразеологічні єдності,

сполучення і зрощення. Мовознавець вважав, що фразеологічні зрощення характеризуються невмотивованістю складу зворотів (тобто з суми складових таких фразеологічних одиниць неможливо дізнатися про загальний зміст одиниці) та абсолютною семантичною єдністю компонентів. [Виноградов 1985, с. 45-46] Фразеологічною єдністю розуміється сполучення, у якому зберігається ознака семантичної роздільності складових частин, а, звідси, і часткова вмотивованість загального значення. Під фразеологічним сполученням мається на увазі зворот, утворений внаслідок поєднання фразеологічно зв'язаних значень слів. Фразеологічне зрощення – це найскладніша стійка сполука; її неподільне значення не залежить від значення окремих компонентів [Манакин 2004]. На початку 60-х років ХХ ст. на зміну структурносемантичній класифікації прийшла функціональна класифікація фразеологізмів. На основі функції фразеологічних одиниць вони були поділені на дві великі групи: 1) номінативні фразеологізми (виконують суто номінативну функцію); 2) номінативно-експресивні фразеологізми (крім номінативної, виконують ще й експресивну функцію, допомагаючи мовцеві висловити певні емоції, своє ставлення до ситуації тощо). Перша група охоплює, по-перше, стійкі словосполучення, які мають семантичну цілісність номінації на основі власних лексичних значень компонентів. Також до неї належать словосполучення, створені на основі переносного значення одного з компонентів, та стійкі дієслівні сполучення. Друга група містить семантично модифіковані фразеологізми зі структурою словосполучень та речень [Кунин 1967в, с. 15].

Зазначимо, що ідіоми – особливий тип поєднань. Основною їх особливістю є «часткова або повна невідповідність плану змісту, плану вираження, що визначає специфіку ідіоми» [Казакова 2000, с. 127] і безумовно матиме вплив на вибір засобів чи прийомів і способів перекладу. Примітною ознакою практично будь-якої мови є наявність декількох рівнів фразеологізмів, однак не усі вони загальновідомі, користуються широкою

популярністю і зафіксовані словниками. Деякі з них використовуються лише певними групами носіїв мови і відсутні в словниках. Основне завдання – вміти розпізнати ідіому в тексті, відрізнити стійку сполуку від нестійкої. Іноді перекладачеві доводиться відновлювати ідіоми, що зазнали авторської трансформації, і передати досягнутий ними ефект. Ще однією неминучою складністю є національно-культурні відмінності між близькими за значенням ідіомами в різних мовах. Співпадаючи за змістом, вони виконують різні функції і мають різне стилістичне забарвлення. З метою досягнення еквівалентності запропоновано такі способи їх перекладу:

1. Описове пояснення значення. Якщо англійська ідіома не має в українській мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад є малозрозумілим, перекладачеві необхідно відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту ідіоматичної одиниці за допомогою вільного сполучення слів. *If you want to be a member of this club, you are to abide by.* – «Якщо ти хочеш стати членом цього клубу, ти мусиш дотримуватися правил». *I wouldn't offend you for all the tea in China.* – «Я б ніколи тебе не образив, якою б не була причина!» [Сейдл Дж., Макморди У 1983, с. 160].

2. Транслітерація з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми. Такий спосіб досить зручний для перекладу більшості фразеологічних одиниць із власними назвами, оскільки сприяє формуванню в свідомості читача певного уявлення, яке буде з'являтися щоразу, коли читач чи слухач натраплятиме на відповідний антропонім. Так, наприклад, ідіома *honest Abe* – «чесний Ейб» мусить супроводжуватися уточненням, що мова йде про Авраама Лінкольна, шістнадцятого президента США. У такому разі перекладач повинен володіти фоновими знаннями, щоб зробити адекватний переклад [Баранов 1996].

3. Еквівалентний переклад – такі образні фразеологічні одиниці в рідній мові, які повністю відповідають по змісту якому-небудь англійському

фразеологізму і які базуються на одному з них образі перекладаються за допомогою еквівалентів: *early bird* – рання пташка; *to stew in one's own juice* – «варитися у своєму соку»; *to be born under a lucky star* – «народитися під щасливою зіркою»; *to pour oil on the flames* – «підлити масла у вогонь» [Наше читиво].

4. Фразеологічні аналоги. Кількість образних ідіом, які співпадають за змістом та образністю в обох мовах, порівняно невелика. Значно частіше виникає потреба використовувати українську ідіому, аналогічну за змістом англійській, але побудовану на іншому образі: *a drop in the bucket* – «капля у морі»; *a fly in the ointment* – «ложка дьогтю в бочці з медом»; *it is raining cats and dogs* – «лліє як з відра» [Кунин 1967в]. Використання відповідного аналогу забезпечує такий же адекватний переклад англійської ідіоми, як і у випадку існування фразеологічного еквівалента: *Haven't seen him for ages. Last time he broke the bank at the casino and walked away with a lot of money.* – «Сто років його не бачив. У минулий раз він зірвав великий куш і пішов звідти з карманами, повними грошей».

5. Дослівний переклад (калькування) ідіом. Іноді перекладач, намагаючись зберегти образність оригіналу при перекладі ідіоми, для якої немає ні еквіваленту, ні аналогу в рідній мові, вдається до дослівної передачі образу. Такий спосіб може застосовуватись у випадку, коли в результаті калькування отримаємо вираз, образність якого легко сприймається реципієнтом та не порушує норми української мови. Дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, бо не використовує готові ідіоми в мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот, не властивий рідній мові, хоч і зрозумілий: *to grind (one, something) to powder* – «розтерти, стерти на порошок (когось, щось)»; *to keep a dog and bark oneself* – «тримати собаку, а лаяти самому»; *love me, love my dog* – «любиш мене, люби і мою собаку» [Korunets 2000].

6. Контекстуальні заміни при перекладі полягають в спробі знайти таку українську ідіому, яка, не відповідаючи точно значенню англійської, з достатньою точністю передає її зміст у даному контексті: *fetch and carry for* – «бути на побігеньках»; *to work one's fingers to the bones* – «працювати не покладаючи рук»; *to pull foot* – «рвати кігті (швидко тікати)» [Савицкий 1993].

Окрім проблеми розрізнення ідіоми, перекладач стикається з національнокультурними відмінностями між схожими за смислом ідіоматичними одиницями у двох різних мовах. Співпадаючи по смислу, ідіоми можуть мати різне стилістичне забарвлення, різну образну основу, різну емотивну функцію. Маючи справу з фразеологічними одиницями, перекладач повинен не лише знати обидві мови, але й вміти аналізувати стилістичні та культурно-історичні аспекти вихідного тексту у порівнянні з можливостями мови, яка перекладається. За відсутності безпосередніх відповідників ідіому можна перекласти аналогічною ідіомою, що має спільне значення з вихідною. Проте варто пам'ятати, що схожі за значенням, але різні за формою ідіоми у різних мовах мають різне емоційно-асоціативне забарвлення і не завжди взаємозамінні. У будь-якому випадку під час роботи з ідіомами, перекладач, окрім власної пам'яті, може покластися на тлумачні фразеологічні словники.

1.4 Значення фразеологічних одиниць у зіставному аспекті

Загальновідомо, що фразеологія будь-якої мови – це віддзеркалення накопиченого у свідомості народу багатовікового життєвого досвіду, звичаїв та традицій. Хоча цей розділ лінгвістики активно вивчався мовознавцями ще з

середини минулого століття, науковці так і не дійшли одностайності щодо визначення фразеологізму та його основних ознак. Вони вважають, що визначення стійкої сполуки таке ж складне, як і визначення слова, адже дуже важко встановити спільні риси, які б можна було віднести до кожного з них без винятку.

Сучасні дослідження в області контрастивної лінгвістики характеризуються не тільки відмінністю наукових поглядів відносно цілей і напрямів, а й розбіжністю методик. Сьогодні практично не існує лінгвістичного методу, який би не використовувався при зіставному вивченні мов. Зіставлення мов сягає найдавніших часів, хоча у самостійну науку контрастивна лінгвістика виокремилась порівняно недавно, наприкінці ХХ століття. У розробці теоретичних та практичних завдань зіставлення мов, становлення мети, предмету та методики аналізу контрастивних досліджень значним чином вплинули як зарубіжні (Р. Ладо, В. Матезіус, В. Скаличка, Р. Штернеман, К. Джеймс та ін.), так і радянські науковці (Є.Д. Поліванов, Л. В. Щерба, С. І. Бернштейн, П. Ф. Фортунатов, І. І. Мещанінов, О. І. Смирницький, В. М. Ярцева, В. Г. Гак, К. Г. Крушельницька та ін.). Метою контрастивної лінгвістики є зіставне вивчення двох або більше мов для виявлення їх спільних та відмінних рис на всіх мовних рівнях. Для виявлення загальних та специфічних властивостей кожної мови використовується зіставноконтрастивна методика, що полягає у виявленні характерних особливостей порівнюваних мов на певному етапі їхнього розвитку. Одні й ті ж мікросистеми у різних мовах ізоморфні лише в окремих сферах, у яких «позамовні даності чітко розмежовуються за певними об'єктивними критеріями, що не залежать від свідомості мовця» [Ліннік 2009, с. 266]. Саме тому певна мова має свою власну семантичну структуру, що відповідає баченню та сприйняттю навколишнього світу її носіями.

Кожна мова має спільні та національно-специфічні елементи. Звичайно, що у далекоспоріднених мовах, а саме англійській та українській, спільних рис

буде менше ніж відмінних, проте «знати ці відмінності – означає знати ці мови» [Ліннік 2009, с. 17]. Відтак зіставлення далекоспоріднених мов важливе не тільки для глибшого вивчення мовних систем, але й для встановлення національної самобутності, специфіки національної своєрідності. Серед багатьох інших результатів зіставлення можна виділити наступні: - вплив на розуміння характерних рис та певних особливостей кожної з зіставляваних мов; - точніше визначення спільного і відмінного у використанні мовних засобів різними мовами; - можливість уникнути складнощів у теорії та практиці перекладу; - надання матеріалу для типології, для виявлення універсалій. Зазвичай кожна наукова парадигма пов'язана із власним методом дослідження. Таким методом для зіставного мовознавства є зіставний (контрастивний, зіставно-типологічний, синхронно-порівняльний). Він є ніби зворотнім боком порівняльно-історичного: якщо порівняльно-історичний метод має на меті встановлення відповідностей між зіставляваними мовами, то зіставний передусім шукає відмінностей (унікалій), хоча й не ігнорує їхніх спільних рис [Кочерган 2006, с. 77]. Отже зіставлення є способом поглибленого пізнання системнофункціональних закономірностей кожної з порівнюваних мов.

Зіставному вивченню підлягають не лише системи, а й підсистеми будь-якого масштабу, серед яких значне місце посідає фразеологічний склад будь-якої мови. Зіставний аспект системного вивчення фразеології, безперечно, є важливим як для розробки загальної фразеологічної теорії, так і для вивчення спільних та відмінних рис досліджуваних мов. Зіставна фразеологія не тільки висвітлює національну своєрідність фразеологічної системи певного народу, а й дає можливість виявити національно-культурну специфіку образного відображення навколишнього світу (внутрішньої форми) фразеологічних одиниць, властивих певній етнокультурі [Солодуб 1985, с. 17-20]. Не дивлячись на значну кількість робіт у плані зіставного вивчення фразеології (Л. І. Ройзензон, Ю. Ю. Аваліані, Е. М. Солодухо, А. Д. Райхштейн,

В. В.Лазарович, В. М. Мокієнко та ін.), сьогодні порівняльний аналіз фразеологізмів належить до визначальних серед сучасних лінгвістичних досліджень.

Висновки до першого розділу

Фразеологічною одиницею постає певна кількість слів, що мають інше значення, ніж ці окремі слова. Досить не просто вникнути в тонкощі майстерності використання фразеологізмів для тих, кому англійська мова не є рідною. Правильне і грамотне використання фразеологізмів приходить після глибокого вивчення фразеології, у нашому випадку, англійської мови.

Фразеологічні одиниці широко використовуються в літературі всіх стилів. Без знання фразеології неможливо оцінити яскравість і виразність мови, зрозуміти жарт, а іноді просто і сенс висловлювання.

Фразеологізми мають низку істотних ознак: стійкість, відтворюваність, цілісність значення, розчленовану комплексну будову.

У першому розділі даної роботи робиться спроба надати оцінку сучасному стану наукових досліджень у галузі ідіоматики. Зазначається, що у вітчизняній лінгвістиці мовознавці є здебільшого послідовниками так званого вузького розуміння фразеологічних одиниць, згідно з традиціями, започаткованими вченим В. Виноградовим, в той час, як британські та американські лінгвісти віддають перевагу широкому підходу, вносячи до складу ідіом такі одиниці, як приказки, прислів'я, крилаті вирази тощо.

Крім класифікації В. Виноградова та М. Шанського, розглянуто також низку типологій ідіоматичних одиниць, зокрема: типологія Н. Амосової, О. Куніна, Б. Ларіна, І. Анічков, Ш. Баллі. та ін. Серед класифікацій, пропонованих зарубіжними дослідниками, особливий інтерес становлять класифікації ідіом британських лексикологів Дж. Сейдл та У. Макморді за походженням, а також за критеріями повної/неповної фіксованості.

Були розглянуті питання про поняття фразеології і фразеологічних одиниць, напрямки їх дослідження, класифікації фразеологічних одиниць та їх характерні ознаки, а також внутрішня форма фразеологізмів, що дозволяє зробити висновки, що фразеологія - надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук: лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки і країнознавства.

Фразеологія збагачує лексикологію інформацією про зміни, яким піддаються слова у складі фразеологічних одиниць, а лексичну стилістику – даними про узуальні та okazіональні стилістичні особливості фразеологізмів, а також дає додаткову інформацію в багато розділів загального мовознавства. Аналіз фразеологічного матеріалу дуже важливий для лінгвокраїнознавства.

Розглянуто також феномен «ідіоматичності» як такий, що визначає місце ідіом в системі фразеологічних одиниць мови як її ядро, або ключова складова.

Проблема перекладу ідіом завжди була актуальною, оскільки існує певна асиметричність у співвідношенні значень ідіоми та значення самого вислову, і тому дуже важко зберегти специфіку кожної ідіоми при перекладі її на іншу мову. Серед способів перекладу ідіом ми виокремили такі: описове пояснення значення; транслітерацію з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми; еквівалентний переклад; фразеологічні аналоги; дослівний переклад (калькування) ідіом; переклад шляхом контекстуальних замінів.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕКЛАД ІДІОМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ «ЛЮДИНА» – “HUMAN BEING”

2.1 Соматизми у фразеології

Вивчення фразеологічних одиниць, що містять назви частин тіла, у значній мірі передбачено зростаючою зацікавленістю лінгвістики останніх десятиліть до ролі людського фактора в мові, оскільки зрозуміти природу мови та пояснити її можна лише через людину та її світ. Тож, дамо визначення: «соматичні» фразеологічні одиниці - це такі фразеологічні одиниці, де один із компонентів виражений словом-назвою якої-небудь частини людського тіла. «Soma» з грецької мови перекладається як «тіло». У цій роботі йтиметься про фразеологічні одиниці із соматичними компонентами людини.

Широке вживання соматизмів у складі фразеологічних одиниць в значній мірі зумовлено тим, що соматизми представляють собою один із найдавніших шарів у лексиці різних мов та входять у ядро основного складу словникового фонду мови. Соматична лексика - одна з найуніверсальніших лексичних груп та одна з найзатребуваніших об'єктів дослідження у порівняльно-історичних, структурно-зіставних та лінгвокультурологічних роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів таких як Дж. Сейдл, А. И. Альохіна, А. В. Кунін та ін. Причиною постійної уваги до соматизмів є той факт, що процес пізнання себе серед оточуючої дійсності та визначення себе як особистості людина починає з пошуку відчуттів, що виникають безпосередньо через органи почуттів та частин власного тіла. За словами С. Білявського: «людське тіло виявилось одним з найдоступніших для

спостереження і вивчення об'єктом, і слова, що позначають частини тіла людини, так само давні, як і саме людська свідомість» [Белявский 1997, с.19]. За допомогою цих «інструментів» пізнання людина стала орієнтуватися в просторі і в часі, висловлюючи своє ставлення до світу. Еталоном просторової орієнтації людини є анатомічна орієнтація її тіла: передня частина - та, де розташовані його органи чуття, органи зору, задня сторона-сторона спини, що відображає структурний асиметризм людського тіла [Апресян 1995, с. 37].

Популярності фразеологічним одиницям з соматизмами сприяють також актуальність змісту, яскрава образність, народність, нескладність граматичного оформлення і стилістичне різноманіття. Характерною рисою соматичної фразеології є наявність в мовах численних аналогів, дуже близьких за образною спрямованістю словосполучень. Ця особливість різко відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп одиниць.

Термін «соматизм» до фразеологічних одиниць, що містять у структурі назви частин тіла застосував вперше Ф. Вакк у дослідженні фразеологічних одиниць естонської мови. Ф. Вакк зауважує, що до групи соматичних фразеологізмів входять не лише лексеми на позначення частин тіла, але й слова, що пов'язані з організмом людини чи тварини (bone, blood, nerve etc.). Також Ф. Вакк робить висновок, що група соматичних фразеологізмів належить до найбільш уживаних та найдавніших елементів мовної системи [Вакк 1964, с. 15].

Соматичну фразеологію складають фразеологічні одиниці, один з компонентів яких – назва частини тіла людини або тварини. Наприклад: *turn oneself inside out, be all out* – «із шкіри рватися (пнутися)»; *show a false face* – «лицемірити», *to bend one's knees* – «преклонити коліна». Це одна з найбільших та найпродуктивніших груп у корпусі фразеології.

Співпадання образності соматичних фразеологізмів у різних мовах пояснюється не лише запозиченням, але й загальними закономірностями, які

призводять до виникнення близьких фразеологічних одиниць, що демонструють універсальний характер переносу соматичних лексем, їхню функціонально-семантичну динаміку у складі фразеологічних одиниць [Куницкая 1989, с. 53]. Через спільність психічних процесів та основних функцій частин тіла у всіх людей багато соматичних фразеологічних одиниць різних народів мають деякі точки зіткнення. Наприклад, *to set smb. on his feet* – «поставити когось на ноги»; *to play into the hands of smb.* – «зіграти на руку комусь»; *to turn up one's nose* – «задирати носа».

Людина пізнає навколишній світ через відчуття за допомогою різних органів (вухо, око, язик, ніс), здійснює різноманітні дії за допомогою рук, ніг, голови, плечей. Соматичні фразеологічні одиниці виражають емоції людини та її ставлення до навколишнього середовища, відображують традиційну символіку, пов'язану з частинами тіла: *bend/knit one's brows* – «насунути брови»; *snap one's fingers at smb.* – «махнути рукою», частіше за все виявляючись або зображеннями характерних станів: *one's hair stands on end* – «волосся дибки встає»; *to be all eyes* – «уважно, пильно дивитися», або продуктом повного переосмислення зображень різних ситуацій: *one's jaw dropped* – «розкрити рота від здивування»; *at the top of one's lungs/throat* – «дуже голосно».

2.2 Семантичні особливості соматичних ідіоматичних одиниць

Зупинимося на деяких семантичних особливостях соматичних фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах:

1. Соматизми зі словом «*head*». Голова керує мисленням і розумом. У зв'язку з цим впливає основне конотативне значення соматизма, воно

позначає розважливість і розум, чи його відсутність, наприклад: *to have a good head for something* – «мати ясну голову»; *to have a good head on one's shoulders* – «мати свою голову на плечах». Значення здатності зосередитися, відображається у таких фразеологічних одиницях: *to lose one's head* – «повісити голову / похнюпити голову»; *to keep one's head* – «не втратити голови»; *to bury one's head in the sand* – «зарити голову в пісок». Найчастіше «голова» набуває значення «життя», оскільки є життєво важливим органом. Додаткове значення вносить сема переваги, закладена в понятті, наприклад: *to carry one's head high* – «високо тримати голову» (тобто тримати себе з гідністю); *to wash one's head* – «намити голову / шию кому-небудь» (насварити, тим самим принизивши кого-небудь). Необхідно відзначити, що серед аналогів українських фразеологізмів про голову англійською іноді їй відповідає саме голова, а іноді мізки: *ламати над чим-небудь голову* – *to cudgel one's brains over something*.

2. *Eyes* (очі) отримали призначення за головною функцією цього органу «дивитися, помічати, спостерігати». Приклади таких висловів: *a quick eye / sharp eye* – «гостре око»; *to keep an eye on* – «спостерігати за кимось»; *to have an eye for smth.* – «розумітися, бути експертом»; *to be all eyes* – «дивитися в усі очі / дивитися в обидва (ока) – бути уважним, пильним, дивитися з великою увагою»; *to open somebody's eyes to something* – «відкрити / розкрити очі на щось». Очі є і важливими виразниками емоцій і почуттів, отже, наявна велика кількість фразеологічних одиниць з даним компонентом, що відображають зміну емоційного стану людини. Наприклад, an *eye-opener* – «випіє очі»; бажання: *with an eye to doing something* – «покласти око на що-небудь / очі загоряються»; заздрості: *the envy eye / green eyes* – «погані очі».

3. У органа *ears* (вуха) головна функція – слухати. Звідси головні його значення: *to be all ears* – «слухати з великою увагою»; *to keep one's ear to the ground* – «звертати увагу, бути в курсі».

Вислів, пов'язаний з музичним слухом *to play by ear* означає «*грати на слух*», тобто без нот, без підготовки, набув переносне значення «*робити, що вимагає ситуація, не складаючи план заздалегідь*».

Вислів *wet behind the ears* означає «*незрілий, недосвідчений*», тому що відомо, що у новонародженої тварини останнім висихає місце за вухами: *When it comes to girls Peter is still wet behind the ears.* – «Що стосується дівчат, у Пітера ще ніс не доріс».

Цікаво, що вуха також асоціюються з таємницею, з бажанням її вивідати: *to pick up somebody's ears* – «*навостріти вуха*». Також вуха є символом чогось крайнього (мабуть, це пов'язано з їх маркованим розташуванням як на голові, так і у вертикальному відношенні: ця частина тіла розташована вище майже всіх інших): *to be over head and ears in love* – «*закохатися по вуха*»; *to be up to the ear in work* – «*по вуха загрузнути в роботі / бути по вуха в роботі*».

4. *Tongue* (язик) також має основні свої значення, пов'язані з його функцією. Язик символізує мову, спілкування, передачу інформації. Приклади таких висловів: *to give a tongue* – «*казати, висловлюватися*»; *to have a ready tongue* – «*за словом у кишеню не полізти*»; *the word is on the tip of my tongue* – «*на язичку крутиться*».

Негативні риси, пов'язані з надлишковою говірливістю, балакучістю, нещирістю, лестощами, саркастичністю. У цьому випадку виникає негативна семантика (другий символічний сенс): *wag one's tongue* – «*язиком молоти / чесати*»; *to hold one's tongue* – «*тримати язик за зубами*»; *a clever tongue will take you anywhere* – «*язик до Києва доведе*»; *a fool's tongue runs before his wit* – «*язик мій – ворог мій*»; *to loose one's tongue* – «*розв'язати мову / бути нездержливим на язик*»; *to oil one's tongue* – «*лестити*»; *a sharp tongue* – «*гострий язик*»; *one's tongue is too long for one's teeth* – «*занадто довгий язик*»; *to have lost one's tongue* – «*язик проковтнути*».

5. *Nose* (ніс) – порівняно малий орган і єдиний, який виступає на обличчі. Перше його значення – позначення близькості, часто пов'язана з отриманням інформації. Наприклад: *not to see beyond the end*

of one's nose – «далі власного носа не бачити»; *to stole something under one's nose* – «поцупити що-небудь у кого-небудь з-під носа». Друга символіка носа – хвороблива цікавість, пороки: *to stick / poke one's nose into other people's affairs* – «пхати свого носа не в свою справу».

6. За допомогою **mouth** (рота) здійснюється мова. Це і є його символічне значення у зіставлюваних мовах: *to keep one's mouth shut* – «заткнути рот; набрати в рот води».

7. **Teeth** (зуби) – це найдавніша емблема агресивною і захисної сили. Наприклад: *to show one's teeth* – «мати зуб проти кого-небудь / скалити зуби»; *an eye for an eye, a tooth for a tooth* – око за око, зуб за зуб; *armed to the teeth* – «озброєний до зубів».

8. Фразеологічні вислови зі словом **neck** (шия) пов'язані з процесом страти, тому вони позначають «ризикувати, ставити себе під удар». Наприклад: *to risk one's neck; to stick one's neck out*. Цікаво, що в українській мові для таких значень частіше використовується соматизм голова: «ризикувати головою, дати голову на відсіч».

9. **Shoulders** (плечі) символізують відповідальність, працьовитість, ношу, яка на них лягає: звалити щось на плечі, по плечу, з плечей геть, як гора з плечей звалилася. В англійських стійких висловлюваннях плечі не володіють такої яскраво вираженою символікою. Однак, даний соматизм досить часто зустрічається у фразеологічних одиницях типу: *to have one's head screwed on one's shoulders on the right way* – «мати свою голову на плечах».

10. Слово **heart** (серце) у обох народів пов'язано з душею, почуттями, добротою, любов'ю, щирістю. Вибір компонента «**heart**» обумовлений тим, що даний соматизм характеризується високою продуктивністю. Фразеологічні одиниці з цим компонентом досить численні і мають високу частотністю вживання. Але цікаво те, що у українців у більшості випадків використовується слово *душа*, а у англійців – *серце*. Приклади таких висловів: *one's heart isn't in it* – «душа не лежить»; *to pull at someone's heart-strings* – «брати когось за душу»; *in one's heart of hearts/at the bottom of one's heart* – «у глибині душі»; *to*

have a heart-to-heart talk – «розмовляти по душам». Коли бажають висловити «присвятити, віддати себе повністю, цілком», також використовують слово *heart* (*with one's heart* – «всім серцем, всією душею»). Цікавий факт, коли людина сильно налякана, у українців «душа у п'яти уходить», а у англійців – дослівно «у рот чи у горло» (*to have one's heart in one's mouth (throat)*). В значенні «любов, чуйність і доброта», використовують наступні ідіоми: «lose one's heart» – «закохатися»; «steal smb.'s heart» – «завоювати чиєсь серце»; «break smb.'s heart» – «розбити чиєсь серце»; «eat one's heart out» – «мовчки страждати»; «to brace one's heart» – «взяти себе в руки»; «lose one's heart» – «впасти духом, зневіритися, вдаватися до смутку, втратити мужність»; «to have heart of gold» – мати «золоте серце». В значенні «щедрість, привітність»: «to one's heart's content» – «скільки душі завгодно»; «from the heart» – «від душі» «щиро»; «lift up one's heart» – «підняти настрій».

11. Рука грає практично універсальну роль: це слово вживається з різними значеннями, найбільш часті з яких – спілкування, майстерність, діяльність, обмін, тобто практичне застосування думки. *Hand* (рука) має наступні значення: «працьовитість, вміння, майстерність», тому що руки в основному пов'язані з фізичною працею. Наприклад: *a safe pair of hands* – «умілі руки»; *a dab hand* – «золоті руки», «майстер своєї справи»; *hold hands* – «докласти рук»; *an old hand* – «досвідчена людина».

І навпаки, «неробство, ледарство» в українській мові виражається «сидіти склавши руки», а в англійській – *to sit twiddling one's thumbs*; *keep one's hand clean* – «триматися подалі, тримати руки осторонь». Очевидно, це національна специфічна риса.

Також розповсюджене значення «співпраця, керівництво»: *to be working hand in glove with smb.* – «тісно співпрацювати»; *a steady hand on the tiller* – «ситуація у надійних руках, під контролем»; *change hands* – «перейти в інші руки, змінювати власника»; *eat out of one's hand* – «підкорятися комусь,

заглядувати в рота»; *eat out of one's hand* - «підкорятися комусь, заглядувати в рота»; *run smb with an iron hand* – «тримати в залізних руках».

Часто руки асоціюються зі свободою, і навпаки, з неволею: *to tie someone's hands* – «зв'язати по руках»; *bound hand and foot* – «зв'язані руки та ноги»; *force one's hand* – «змушувати робити щось проти волі».

З близькістю простору: *at hand, on hand* – «під рукою, поряд»

12. *Back* (спина) має значення, пов'язані з важкою працею: *to break one's back* – «гнути спину», з неможливістю слідкувати за чимось, тому що це відбувається за спиною: *behind one's back* – «за спиною, позаочі»; *to be at the back of smth* – «бути скритою причиною чогось, критися за чимось».

Є вислів, пов'язаний з дратуванням когось: *to get (put, set) smb's back* – «розсердити, роздратувати».

Значення «бути у скрутному, складному становищі» пов'язане з притулянням спини до стіни: *to have one's back to the wall* – «бути припертим до стінки». А значення «зробити собі гірше» пов'язане з виготовленням батога для своєї спини: *to make a rod for one's own back*.

13. «Нога» в українській мові – основне слово для позначення нижньої кінцівки цілком, а в англійській мові нижню кінцівку ділять на дві зони і застосовують для їх позначення відповідно по два слова: *leg* (верхня частина) і *foot* (нижня частина, стопа).

Нога символізує рух, швидкість. В усталених виразах ноги часто протиставляються голові і пов'язаного з нею ментальному початку в людині, як діючий та механічний орган – розумному: *little wit in the head makes much work for the feet* – «дурна голова ногам спокою не дає». Соматизми відображають значення стійкості або нестійкості (як у прямому значенні, так і в переносному сенсі) і впевненості в собі: *to stand on one's own two feet* – «стояти обома ногами на землі»; *to feel / find one's feet* – «знайти ґрунт під ногами»; *to get back on one's feet* – «встати на ноги»; *to cut the ground from under one's feet / to pull the rug from under one's feet* – «вибити ґрунт з-під ніг»; *to be with one foot in the grave* – «стояти однією ногою в могилі».

Семантика правого і лівого щодо ноги (як і руки), мабуть, універсальна для всіх зіставлюваних мов, наприклад: *to get up with one's left foot foremost* – «встати з лівої ноги». «Лівий» в даному випадку означає що-небудь неправильне.

14. Згадка **knee** (колін) часто є символікою приниження, підпорядкування, рабства, боягузтва. Наприклад: *to bring somebody to his knees* – «поставити будь-кого на коліна».

15. **Heel** (п'ятка) як частина ноги задіяна частіше в українській мові: «бути під п'ятою в кого-небудь» – *to be under one's thumb* (під великим пальцем); *hard on one's heels / on the heels of / on the neck of* – «йти по п'ятах за ким-небудь».

Таким чином, більша частина англійських та українських фразеологізмів, пов'язаних з лексикою «частини тіла», збігаються за змістом та образністю, тому що цей пласт лексики загальноживаний і не пов'язаний з національними чи історичними особливостями народів, що в іншій тематиці спостерігається вкрай рідко.

2.3 Адекватні способи перекладу ідіом з соматичним компонентом

Переклад як термін має полісемантичну природу, його найбільш розповсюджене і здебільшого узагальнююче значення пов'язують з процесом передачі значення/змісту слова, групи слів, речення або уривку з мови оригіналу на мову перекладу. Поняття «переклад» можна визначити наступним чином: заміна текстового матеріалу однієї мови (мови оригіналу) еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови (мови перекладу). Головною метою будь-якого перекладу – є досягнення адекватності. Адекватність – це вичерпна передача смислового змісту оригіналу і повна функціонально –

стилістична відповідність йому. На думку Л. С. Бархударова, текст перекладу ніколи не може бути повним та абсолютним еквівалентом тексту оригіналу. Схожої ж думки дотримується і Ю. Найда, за словами якої намагання досягти еквівалентності може призвести до значного відходу від оригіналу.

Адекватний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому ніяких норм, є точним і без усіяких неприпустимих перекручень. Оскільки адекватний переклад має оціночний характер, то варто розглянути таке поняття як повноцінність перекладу. Повноцінність перекладу полягає в передачі для вихідного тексту співвідношення змісту і форми шляхом відтворення особливостей останньої (якщо це можливо за мовними умовами) або створення функціональних відповідників цих особливостей. Повноцінний переклад передбачає рівновагу між цілим та окремим і визначає специфіку твору (змісту і форми). Дослівна передача окремо взятих елементів не означає ще повноцінної передачі цілого, оскільки останнє не є звичайною сумою цих елементів, а являє собою певну систему. Таке визначення адекватності можна вважати справедливим і на нашому етапі розвитку теорії перекладу.

Одним з головних завдань перекладача є створення адекватного перекладу. За теорією Н. Складчикової існує чотири параметри адекватності перекладу: параметр адекватності передачі семантичної інформації; параметр адекватності передачі емоційно-оціночної інформації; параметр адекватності передачі експресивної інформації; параметр адекватності передачі естетичної інформації.

Якщо семантична основа образу оригіналу передана точно, то результатом є адекватний мовний образ на мові перекладу та його адекватний смисловий зміст, який здійснює номінативну функцію образу. Розглядаючи проблему передачі за допомогою перекладу експресивної інформації, треба зауважити, що якась доля переносного вживання слів в англійській і

українській мові співпадає за силою експресії, що не залежить від типу лексичної трансформації, яка була вжита для збереження семантичної основи образного засобу.

Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми, яка досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Співставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом співставлення функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси точність перекладу полягає у функціональній, а не формальній відповідності оригіналу. Зокрема, це положення вимагає пояснення на конкретному прикладі.

У кожній мові існують свої граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для даної мови. При переході до вираження думки на іншій мові необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б з ним, як зливається із своїм змістом форма оригіналу.

Отже, можливості досягнення повноцінного словникового перекладу фразеологічних одиниць залежать головним чином від співвідношення між одиницями мови оригіналу та мови перекладу:

- 1) Фразеологічна одиниця має у мові перекладу точний, повноцінний відповідник, що не залежить від контексту (сміслові значення + конотація);
- 2) Фразеологічну одиницю можна передати у мові перекладу тим чи іншим відповідником, зазвичай з деякими відхиленнями від повноцінного перекладу, перекладається варіантом (аналогом);
- 3) Фразеологічна одиниця не має у мові перекладу ні еквівалентів, ні аналогів, неперекладна у словниковому порядку.

2.3.1 Фразеологічний переклад. Фразеологічний переклад передбачає використання в тексті перекладу усталених одиниць різного ступеню близькості між одиницею мови оригіналу та відповідною одиницею мови перекладу – від повного та абсолютного еквіваленту до приблизного фразеологічного відповідника.

Абсолютний фразеологічний еквівалент – це фразеологізм мови перекладу рівнозначний одиниці, що перекладається. Як правило, за всіма показниками він повинен володіти тими ж денотативним та конотативним значенням, тобто між співвіднесеними фразеологічними лдиницями не має бути відмінностей відносно смислового змісту, стилістичної віднесеності, метафоричності та емоційно-експресивного забарвлення, вони повинні мати приблизно однаковий компонентний склад, ряд однакових лексико-граматичних показників: сполучуваність, належність до однієї граматичної категорії, уживаність, зв'язок з контекстними словами-супутниками, відсутність національного колориту і т.д. Наприклад: *Achilles' heel* – «Ахіллесова п'ята»; *to have one foot in the grave* – «стояти однією ногою в могилі»; *to set smb. on his feet* – «поставити кого-небудь на ноги»; *heat breaks no bones* – «пара кісток не ломить»; *arm in arm* – «рука в руку»; *to play into the hands of smb.* – «зіграти на руку кому-небудь»; *in safe hands* – «у надійних руках»; *to take smth. off one's hands* – «збути з рук»; *to cock one's nose* – «задирати ніс»; *not to move a finger* – «палець об палець не вдарити».

Мова йде по суті про повну та абсолютну еквівалентність, що вказує на надзвичайно високі вимоги, які висуваються до фразеологічних еквівалентів. Усе це – вже існуючі, відносно нечисленні одиниці, робота з якими зводиться до їх виявлення у мові перекладу; вирішальна роль у цій роботі більшістю належить відмінному володінню мови перекладу та словникам.

Відносний фразеологічний еквівалент, або фразеологічний аналог поступається абсолютному лише у тому, що відрізняється від вихідної

фразеологічної одиниці лише за якимось з показників: інші, часто синонімічні компоненти, невеликі зміни форми, синтаксичної побудови, інша морфологічна співвіднесеність, сполучуваність і т. д. У іншому він є повноцінним відповідником фразеологічної одиниці, що перекладається, «відносність» якого скрадається контекстом.

Частою відмінністю можна вважати неоднаковий лексико-семантичний зміст окремих компонентів. Наприклад, фразеологізм «показати спину» в фразеологічній одиниці англійської мови з'являється з компонентом не «показати», а «повернути» – *turn one's back*. Або: *a bush of hair* – «копна волосся», *to abate in/loose one's flesh* – «втрачати вагу», *arm of law* – «рука правосуддя», *before one's face* – «перед носом, перед очима», *to bend one's neck* – «схиляти голову, гнути шию», *dead hand* – «мертва хватка».

В інших випадках еквівалент може відрізнятись від вихідної фразеологічної одиниці за компонентним складом, наприклад, один і той же образ може бути виражений більш стисло або, навпаки, широко: *clear head* – «ясний розум, світла голова». Образи двох аналогів (у мові оригіналу та мові перекладу) можуть взагалі не мати між собою нічого спільного як образи, що не заважає еквівалентам виконувати свою функцію у перекладі.

В принципі, можливість передавати фразеологічні одиниці аналогами з образністю, що зовсім не має точок дотику у мові оригіналу та мові перекладу, пояснюється головним чином тим, що більшою мірою це стерті та напівстерті метафори, які не сприймаються або, скоріше, сприймаються підсвідомо носієм мови: бо у значенні «совати ніс не у свої справи» ніякого «носу» українець не бачить, як не бачить англомовний читач «пальця» в аналогу *put one's finger in smb.'s pie*; *to get out of bed on the wrong side* – «встати з лівої ноги»; *like a bat out of hell* – «зі всіх ніг»; *to kick the bucket* – «протягнути ноги, померти»; *to carry (to hold) the baby* – «бути пов'язаним по рук і ніг»; *straight from the horse's mouth* – «з перший рук»; *near at hand* – «на носі»; *to walk smb. round* – «обвести кого-небудь навколо пальця»; *to turn a blind eye on (to) smth.* – «дивитися крізь пальці на що-небудь»; *to be counted on one hand* – «на пальцях

можна порахувати»; *my fingers itch* – «у мене руки сверблять»; *to let slip through the fingers* – «упустити з рук».

2.3.2 Нефразеологічний переклад. Нефразеологічний переклад передає фразеологічні одиниці за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів мови перекладу. До нього вдаються зазвичай, лише впевнившись, що жодним з фразеологічних еквівалентів або аналогів скористатися неможна. Такий переклад, враховуючи навіть компенсаційні можливості контексту, важко назвати повноцінним: завжди є деякі втрати (образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень), що і примушує перекладачів звертатися до нього тільки у випадку крайньої необхідності.

Лексичний переклад можна застосовувати, як правило, у тих випадках, коли дане поняття визначене у одній мові фразеологізмом, а в іншому – словом: *to burn one's fingers* – «обпектися»; *show a false face* – «лицемірити»; *a bosom friend* – «нерозлийвода», «близкий друг»; *a light heart* – «безтурботність». Такому перекладу піддаються і фразеологічні одиниці, у яких у мові перекладу є слова-синоніми. Наприклад, англійський фразеологізм *lose one's head* може позначати просто «розгубитися», але це словниковий переклад, який у живому тексті ми використовуємо лише у крайньому випадку; можна знайти й фразеологічні відповідники, якими його можна передати: укр. «втратити голову». Такаж ситуація і з ідіомами *as fast as one's legs can carry one* – «стрімко», «зі всіх ніг», «що є духу», *arrive at one's finger-ends* – «збідніти, вичерпати всі можливості», *to be finger and thumb* – «бути щирими друзями» «нерозлийвода».

На відміну від «однослівного» і ближче до того, що називають вільним перекладом, смисловий зміст фразеологічної одиниці може бути передано змінним словосполученням. Такі переклади досить задовільно виконують свою роль і в словнику, вказуючи точне семантичне значення одиниці. Однак у контексті будь-який відповідник має набути «фразеологічний вигляд» або по меншій мірі стилістичне забарвлення та експресивність, близькі до оригіналу.

Словом, і при лексичному перекладі фразеологічної одиниці треба завжди намагатися наблизитися до фразеологічного, передати хоча б окремі його сторони та елементи.

Калькування, або **дослівний переклад**, обирають зазвичай у тих випадках, коли іншими прийомами (фразеологічними) неможливо передати фразеологічну одиницю в цілості її семантико-стилістичного та експресивно-емоційного значення.

Передумовою для калькування є достатнє мотивування значення фразеологічної одиниці значенням її компонентів. Тобто калькування можливе тільки тоді, коли дослівний переклад може довести до читача істинний зміст усього фразеологізму (а не значення його складових частин). Це можна застосовувати, по-перше, відносно образних фразеологічних одиниць, головним чином фразеологічних єдностей чи сполучень, що зберегли достатньо свіжу метафоричність: *to frown one's eyebrows* – «насупити брови». По-друге, можна передати і деякі усталені порівняння, але лише впевнившись, що носій мови перекладу прийме їх правильно: *poor as a church mouse* – «бідний як церковна миша». До кальок можна звернутися і у таких випадках, коли «семантичний еквівалент» відрізняється від вихідної фразеологічної одиниці за колоритом. Багато кальок можна віднести до фразеологічного перекладу: *to play into smb.'s hands* – «грати комусь на руку», *to hold one's head high* – «високо тримати голову».

Описовий переклад фразеологічних одиниць зводиться, по суті, до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення, як це часто буває взагалі з одиницями, що не мають еквівалентів у мові перекладу. Це можуть бути пояснення, порівняння, описи, тлумачення – усі засоби, що передають у максимально ясній та короткій формі зміст фразеологічної одиниці, усе з тим же незмінним прагненням до фразеологізації чи хоча б натяку на конотативні значення. Наприклад, *to hold one's cards close to one's chest* – «тримати щось у секреті», «не розголошувати»; *catch smb. red-handed* – «застати когось на місці злочину»; *as soon as one's back is turned* – «за відсутності, за спиною», *to*

be on one's toes – «бути життєрадісним, діяльним», *darling of all hearts* – «загальний улюбленець».

У контексті цей спосіб перекладу самостійного значення не має, тому що у будь-якому випадку перекладач буде намагатися вплести зміст фразеологічної одиниці у загальний фон таким чином, щоб правильно були передані усі елементи тексту в цілому, тобто вдасться до контекстуального перекладу.

Контекстуальний та вибірко́вий переклад. У застосуванні контекстуального перекладу до фразеології О. В. Кунін користується терміном «обертонний переклад», а Я. І. Рецкер – «контекстуальна заміна». Частіше за все про контекстуальний переклад ми згадуємо, звичайно, за відсутністю еквівалентів та аналогів – коли фразеологізм доводиться передавати нефразеологічними засобами.

Вибірковий переклад у Ю. Катцтера та О. Куніна протиставлений багато еквівалентному перекладу та вільному перекладу, у цій площині він має своє виправдання. Ми ж надаємо перевагу розглядати його дещо інакше: не як переклад «усталеного сполучення слів за допомогою одного з можливих фразеологічних синонімів», а ширше – як неминучий початковий етап будь-якого перекладу усталеного сполучення, а й перекладу взагалі. Обирають, спираючись зазвичай на словникові (відомі, загальноприйняті) відповідники, у першу чергу варіанти, тобто синоніми або близькі значення багатозначних фразеологічних одиниць. Наприклад, *at hand* – «близько», «поряд», «рукою подати» перекладається у більшості випадків у просторовому значенні «близько», але, як і сам прислівник «близько», ця ідіома може мати і часове значення: “*The competition is at hand.*” – «До початку змагань рукою подати», Фразеологізм *to be on one's feet* – «встати з місця», «взяти слово», «стати на ноги», «бути матеріально незалежним», «видужати» також вимагає вибору правильного варіанту перекладу залежно від контексту. Може статися, що контекст не приймає наявні відповідники, у тому числі і фразеологічні еквіваленти, і у такому випадку доводиться шукати інші, нефразеологічні засоби.

При виборі враховуються усі показники вихідної ідіоматичної одиниці і, не в останню чергу, її стиль та колорит; інколи саме стилістична невідповідність чи наявність колориту не допускає у переклад здавалося б найбільш підходящу одиницю.

Висновки до другого розділу

Назви частин тіла людини як елементи лексичної системи мови є найдавнішими і частовживаними. Лексика, що позначає органи людини називається соматичною. Вона є однією з найдавніших універсальних груп слів у всіх мовах світу. Адже процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності й виокремлення себе як особистості людина почала з відчуттів, які виникають безпосередньо через органи. Багато назв частин людського тіла стали структурним компонентом фразеологізмів. Останнім часом зростає увага до теми людського чинника в мові, що свідчить про важливе методологічне зрушення, що намітилося в сучасному мовознавстві.

Принцип антропоцентризму виявляється в тому, що людина стає пунктом відліку в аналізі тих чи інших явищ. З позицій антропоцентризму цілком логічним є значне посилення інтересу до соматизмів. Під цим терміном розуміються мовні засоби позначення явищ, що відносяться до сфери тілесності. Соматичні лексеми активно утворюють фразеологізми, тому що викликають образні асоціації - з інтелектом, фізичною працею, життям, відчуттями, а також асоціації, тобто пов'язані зі сприйняттям світу, його пізнанням і зміною.

Переклад соматичних фразеологізмів представляє значні труднощі. Це пояснюється тим, що багато які з них є яскравими, емоційно насиченими оборотами, що належать до певного мовного стилю і часто носять яскраво виражений національний характер.

За результатами проведеної роботи можна зробити наступні висновки, що існує 2 основних способи перекладу фразеологічних одиниць - фразеологічний та нефразеологічний. Для адекватного перекладу фразеологічної одиниці перекладачеві необхідно враховувати і по можливості повністю передати всі її компоненти, а саме: образний, наочний, емоційний, стилістичний і національно-етнічний компоненти. Найбільшу трудність для перекладу представляють англійські ідіоматичні одиниці, що не мають еквівалентів у українській мові. Для їх передачі використовуються прийоми лексичного, контекстуального, описового перекладу та калькування. При цьому перекладач повинен намагатися по можливості зберегти образний характер вихідної одиниці.

Соматичні ідіоми в сучасній англійській мові складають за своєю кількістю досить значну групу. Вивчення соматичної ідіоматики постає дуже важливим для продуктивного спілкування з представниками англомовних країн, для найкращого розуміння автентичних джерел.

ВИСНОВКИ

Фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу вивчення, а також використання даних інших наук – лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови і навіть історії, філософії, логіки та країнознавства.

Над проблемою фразеологічних одиниць працювали багато наукових діячів. Родоначальником теорії фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який вперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Був запропонований цілий ряд класифікацій фразеологічних одиниць. Класифікація фразеологізмів з точки зору семантичної злитості їх компонентів належить академіку В. В. Виноградову.

Як відомо, фразеологізми виникають з вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Поступово переносність забувається, стирається, і поєднання стає стійким.

Розглянувши теорії відомих лінгвістів, що вивчали проблеми фразеології (А. В. Куніна, М. М. Амосової, В. В. Виноградова), запропоновані ними класифікації фразеологічних одиниць, в роботі були виділені основні ознаки, притаманні усім фразеологічним одиницям. Були розглянуті основні способи перекладу фразеологічних одиниць з англійської на українську мову, та труднощі, що виникають при перекладі.

В ході роботи, ми дійшли висновку, що ідіомою називається стійке сполучення, що являє собою змістову цілісність і відтворюється в процесі мовлення. Ідіоми мають чітке джерело походження, афористичний характер і слугують одним з основних засобів створення експресивності тексту. Основною ознакою ідіоматичних одиниць являється повне або часткове перетворення їх компонентів. В основі фразеологізації лежить переосмислення вільного словосполучення, в результаті якого цей текст набуває усталеності, відтворюваності та семантичної цілісності.

У другому розділі дипломної роботи ми розглянули семантичні групи

соматизмів, функції соматизмів у пізнанні картини світу, розкрили зміст поняття «соматизм», та відібрали методи перекладу, що найкраще передають значення ідіом.

Соматична фразеологія, як правило, не відображає історичних подій чи соціальних процесів, але містить побутові ситуації чи морально-етичні, трудові, інтелектуальні емоційні характеристики індивіда. Фраземи цієї групи слугують для найменування психологічної, інтелектуальної, фізичної, соціальної понятійних сфер. Різні прояви життя людини знаходять яскраве й своєрідне відображення у соматичних ідіомах. Стійкість і відтворюваність соматичних ідіоматичних одиниць у різних мовах зумовлені тим, що, орієнтуючись у просторі, свою оцінку оточенню людина насамперед співвідносила з частинами свого тіла.

Характерною рисою соматичної фразеології є наявність в мовах численних аналогів, дуже близьких по образній спрямованості словосполучень. Ця особливість різко відрізняє соматичні фразеологізми від інших тематичних груп одиниць фразеологізмів.

Для соматизмів характерні стійкість, висока частотність вживання й як наслідок розгалужена семантична структура. Семантика основної маси соматичних фразеологічних одиниць пов'язана з емоційно-психічним життям людини.

Класифікація органів людського тіла відіграє важливу роль в класифікаціях соматизмів і розподілах їх на групи. Але органи людського тіла можна по-різному класифікувати і виділяти їх в групи по різних ознаках: наприклад, є органи, що приймають інформацію ззовні, - це очі, вуха, ніс. У цьому не беруть участь живіт, плечі і ноги. Язик - орган, що відповідає за передачу інформації. Тому на язик посилаються, коли говорять про надходження інформації від того, хто говорить. Є, наприклад, органи, які виконують рухи і жести, потрібні для спілкування. Інші в цьому не беруть участь. Слово серце в англійській та українській пов'язане з душею, почуттями, добротою, любов'ю, щирістю. Оскільки така частина тіла, як рука

асоціюється з фізичною працею, тому в складі ідіом має значення працьовитості, вміння, майстерності. Голова, як орган людського тіла керує мисленням, тому основними значеннями соматизму є розсудливість та розум або їх відсутність. Очі є важливими виразниками емоцій і почуттів. Отже, можна зробити висновок, що основні значення утворені згідно головної функції або ролі того, чи іншого органу.

Англійські й українські соматичні ідіоматичні одиниці є величезною групою фразеологізмів, що має специфічні особливості.

Що стосується найбільш адекватних способів перекладу фразеологізмів, що вміщують у своїй семантиці компонент «людина», то вони підпорядковуються загальним правилам перекладу фразеологізмів:

1. оптимальним варіантом є переклад фразеологізму ідентичною ідіоматичною одиницею, тобто еквівалентом;
2. за неможливості підібрати безпосередній відповідник вихідній ідіоматичній одиниці здійснюється переклад за допомогою аналогічної ідіоматичної одиниці (аналогу);
3. прийнятними способами перекладу за відсутністю еквівалента та аналога є лексичний переклад, калькування, описовий переклад, контекстуальний та вибіркового переклад, хоча вони використовуються у крайніх випадках.

У роботі ми торкнулися лише окремої групи фразеологізмів, що виділяється на основі компонентного складу – одним з компонентів ідіоматичних одиниць є компонент «людина». Але навіть незважаючи на те, що дана група є лише різновидом фразеології в цілому, вона представляє властивості усього розряду фразеологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ТЕОРЕТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Г. Н. Соотношение знаковой структуры и функций терминологических и квази-терминологических языковых единиц : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Самара, 2006. 25 с.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии . Ленинград, 1963. 208 с.
3. Аничков И. Е. Труды по языкознанию. Санкт-Петербургское отделение, 1997. 511 с.
4. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного анализа. Вопросы языкознания. 1995. № 1. С. 37–67.
5. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностр.лит., 1961. 392 с.
6. Белявский С. Н. Фразеологизмы говорят о много. Минск : Вышэйшая школа, 1997. 223 с.
7. Вакк Ф. О. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации». Таллин, 1964. 23 с.
8. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 89 с.
10. Городникова М. Д. О модусе существования фразеологизмов. № 3. 1973. 57 с.
11. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – Санкт-Петербург : Союз, 2000. 320 с.

12. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
13. Кунин А. В. Английская фразеология: теоретический курс. Москва : Высш. школа, 1970. 344 с.
14. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. 3-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 2001. 403 с.
15. Кунин А. В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины. Англо-русский фразеологический словарь. Москва : Русский язык, 1967. 1260 с.
16. Кунин О. В. Фразеологія сучасної англійської мови. Москва : Міжнародні відносини, 1972. 289 с.
17. Куницкая Н. В., Мельник В. Ф., Данилов Б. С. Функционально-семантическая динамика соматических лексем в составе фразеологических единиц//Дериватология и динамика в романских и германских языках. Кишинёв, 1989. 55 с.
18. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). История русского языка и общее языкознание: Избранные работы. Москва : Просвещение, 1977. 149 с.
19. Ліннік Л. А. Лінгвокультурологічний аспект порівняльного дослідження фразеологічних одиниць. Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / відп. ред. Тараненко О.О. – Вип. 9. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 268 с.
20. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Київ : Знання, 2004. 328 с.
21. Савицкий В. М. Английская фразеология: проблемы моделирования. Самарск. Гос. ун-т. Самара : Изд-во Самарск. Ун-та, 1993. 171 с.
22. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
23. Смирницкий А. И. Лексикология английского Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 260 с.

24. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурнотипологического исследования: Метод. разработки к спецкурсу для студентов, изучающих русский язык как иностранный. Москва, 1985. 133 с.
25. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры: опыт исследования. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.
26. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. 3-е изд. / Н. М. Шанский. Москва: Высшая школа, 1985. 178 с.
27. Ayto J. Idioms. Encyclopedia of Language and Linguistics [ed. by K. Brown], 2nd Edition. Cambridge : Elsevier, 2005. P. 518 – 521.
28. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
29. Collins V. H.. A Book of English Idioms with Explanations. London: Green and Co., 1961. 243 p.
30. English Synonym Dictionary. URL: <http://dico.isc.cnrs.fr/dico/en/search> (дата звернення: 15.10.2020).
31. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd, 2006. 830 p.
32. Linguistic Studies, 5 : University of Exeter, 1981. P. 18
33. Korunets I. Theory and Practice of Translation. Vinnytsia: Nova Knyha, 2000. 446 с.
34. Makkai A. Idiom Structure in English: Hague : Mouton, 1972. 371 p.
35. Millington Ward. British and American English: Short Stories and Other Writings”. London : Longman, 1961. 143
36. Richard A. Spears. NTC’s dictionary of American slang and colloquial expressions. Chikago : NTC Publishing Group, 1991. 576 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

37. Баранов А. Н. Идиоматичность и идиомы. Вопросы языкознания. 1996. № 5. 51-64 с.

38. Баранцев К. Т. (уклад.). Англо-український фразеологічний словник : близько 30000 фразеолог виразів. 3-тє вид. Київ : Знання, 2006. 1056 с.
39. Баранцев К. Т. Фразеологічний словник англійської мови : Посібник для студентів і аспірантів пед. ін-тів іноземних мов і фак. іноземних мов пед. ін-тів УРСР. Київ : Радянська шк., 1958. 390 с.
40. Дубровін М. І. Словник фразеологізмів та ідіом. 1999.
41. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. 3-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 2001.
42. Сейдл Дж., Макморди У. Идиомы английского языка и их употребление. Москва : Высшая школа, 1983. 266 с.
43. Типи ідіом. URL: <http://nashe-chtivo.ru> (дата звернення: 14.09.2020).
44. Cambridge International Dictionary of Idioms. – Cambridge : University Press, 1999. 587 p.
45. Collins V.H.. A Book of English Idioms with Explanations. London : Green and Co., 1961. 243 p.
46. English Idioms and Idiomatic Expressions. URL: <http://www.usingenglish.com> (дата звернення: 01.10.2020).
47. English Idioms and Phrases. URL: <http://www.goenglish.com/Index.asp> (дата звернення: 10.10.2020).
48. Judith Siefring. The Oxford Dictionary of Idioms. London, 2001.

SUMMARY

The paper is attributed to the peculiarities of the translation of idiomatic expressions with the component “human being” from English to the Ukrainian language on the basis of a variety of idioms from lexicographic sources. In the course of the investigation, it was ascertained that the idiomatic expressions are widely used in the oral and written language, but, notwithstanding this, their structural and semantic peculiarities were studied not enough. We have presented a classification of phraseological units from the point of view of their semantic linking. The problem of the main techniques for translating idiomatic expressions and the problem of the transfer of images in the translation of idiomatic expressions has been tackled. The choice of the types of translation depends on the features of the idiomatic expressions themselves, the translator must recognize and be able to convey their values, brightness, and mood. Important in the research is the realization of how people in countries are different and how they are similar. Also, the main purpose of the research is to understand that most often idiomatic expressions are found in the literature of all styles and the specialist has no right to admit inaccuracies in the translation of idiomatic expressions.

Key-words: *phraseology, idiomatic unit, somatism, phraseological equivalent, phraseological analogue, calque, lexical translation, descriptive translation, contextual substitution*

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Антоненко Оксана Василівна, студентка 2 курсу, форми навчання денна, факультету іноземної філології, спеціальність 035 Філологія, освітньо-професійна програма 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно) – перша англійська, адреса електронної пошти aaaantonenko@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Ідіоматичні одиниці з компонентом «людина» – “human being” в англійській та українській мовах: порівняльний і перекладацький аспект» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) _____